

TIPOVI SLAVENSKIH NASTAMBI NAĐENIH U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI

IRMA ČREMOŠNIK

Ljubljana

Prilikom obrade najstarijih dvaju do sada nađenih slavenskih naselja¹ obrađeni su i tipovi nastambi u odnosu na istodobne nastambe okolnih plemena Slavena. Međutim kako su se naši tipovi nastambi do sada rjeđe pojavljivali kod Slavena, to je svakako potrebno ove tipove sagledati i u svjetlu drugih nalaza u Evropi. Upoređujući ih sa prehistorijskim nalazištima u Bosni i Hercegovini i u Evropi vidjećemo da se kružni i eliptički oblici nastambi inače rijetki kod Slavena pojavljuju u svim periodima prehistorije, zatim u doba seobe naroda do u srednji vijek. Ti oblici dakle inače nisu tako rijetko zastupljeni kao kod Slavena, kod kojih je kuća četverokutne osnove dominantna u do sada otkrivenim nalazima.

Već smo istaknuli u publikaciji Jazbina da se oblici slični našim poluzemunicama u Jazbinama javljaju u Bugarskoj. Identičnu konstrukciju našim poluzemunicama pokazuje poluzemunica nađena u Blaskovu.² Međutim u poluzemunicama u Bugarskoj se nalazi arheološki materijal 8. i 9.-tog vijeka sa keramikom saltovo-majacke kulture. Zato izvjestan broj naučnika smatra da su ove oblike nastambi donijeli Prabugari u Podunavlje u osmom i devetom vijeku.³ Naprotiv u našim poluzemunicama u Jazbinama se nalazi mnogo stariji, čisto slavenski, materijal iz VII do IX vijeka. Zato smatramo da su ove oblike već donijeli Slaveni iz stare postojbine, južnog Podneprovlja gdje su u šestom i sedmom vijeku dolazili u kontakt sa Alanobugarskim plemenima⁴ A najprimitivniji oblici kružnih i eliptičnih nastambi slični našim u Mušićima javljaju se počev od šestog i sedmog vijeka pa i kasnije u Poljskoj, Českoj i Ukrajini.⁵ Prema tome ovi se oblici sporadično javljaju i kod drugih Slavena.

Što se tiče razvoja ukopanih nastambi kružnog i eliptičnog oblika, to se najstariji oblici koliba pokrivene šibljem u obliku konusa ili krova na dvije vode, javljaju već prije neolita. Tek u neolitu dolazi do formiranja zida i krova i takve nastambe se smatraju kućama.⁶ Za plemena na primitivnom stupnju razvoja oblik ukopanih nastambi — zemunica ima dosta prednosti u poređenju sa nadzemnom kućom. Ukopane nastambe su bolje štitile od zime, vjetra i sunca. Što dublje je bila ukopana tim manje je materijala bilo potrebno za konstrukciju zida i krova. A što se tiče oblika u početku preovlađuju kružni i ovalni oblici jer su lakše izvodljivi. Tek nakon pojave kuće, kod koje je već postojala konstrukcija zida i krova počeo je, da preovlađuje četverokutni

oblik nastambi. Taj oblik bio je pogodan u tom pogledu, što se je zgrada i uz vrlo ograničene tehničke mogućnosti mogla povećati, produžujući je u dužinu i dijeleći je na pojedina odjeljenja, dok se kružne i eliptične konstrukcije teško mogu povećati. Zatim je i kod četverouglastih zgrada oblikovanje krovā na dvije vode lakše izvodljiv nego kod kružnih i ovalnih zgrada, pogotovo ako su bile većeg obima i imale više odjeljenja. Ovi veći objekti bili su pogodni za rodovske zajednice jer se je u njih moglo smjestiti više srodstvom vezanih porodica.⁷ Da bi mogli objediniti više porodica, manje nastambe su se formirale u grupe od tri do četiri kuće, što je tipično kod Slavena a i na našem naselju u Jazbinama.

U prehistoriji u daljem razvoju ukopane nastambe zamjenjuju nadzemne zgrade čije se zidne konstrukcije sastoje od tri reda stubova koji nose krovnu konstrukciju. Međutim ukopane nastambe se javljaju i dalje sporadično i dalje kroz cijeli period prehistorije, zatim u rimsko doba izvan teritorije rimskog carstva, u doba seobe naroda i ranom srednjem vijeku osobito često kod Slavena. U Germaniji se ukopane kuće javljaju sve do XIV vijeka, ali ove smatraju domaćinskim zgradama i radionicama, jer se uz njih nalaze veće nadzemne zgrade koje su pogodnije za stanovanje.⁸

Ovo su uglavnom opće karakteristike koje se mogu dati na osnovu ispitanih nalazišta u Evropi. Za bolje razumijevanje naših konstrukcija u Mušićima i Jazbinama vrlo su instruktivni neolitski nalazi u Bosni i Hercegovini kao i prehistorijski nalazi drugdje u Evropi.

Na najstarijim do sada istraženim neolitskim naseljima Butmiru kod Sarajeva,⁹ Nebu kod Travnika,¹⁰ Lisićima kod Konjica¹¹ nalazimo pojedine analogije za konstrukcije u Mušićima i Jazbinama. U Butmiru i Nebu nalazimo jame nepravilnih kružnih i ovalnih oblika bez tragova stubova kao kod nas u Mušićima. Samo su na prehistorijskim naseljima jame raznovrsnijih i nepravilnijih oblika, a u Jazbinama samo radionice pokazuju veću raznolikost oblika. U Butmiru se javlja i oblik nastambe slične obliku bubrega.¹² (tzv. *Nierenform*) zastupljen i na drugim neolitskim naseljima u Evropi a i u naselju Jazbinama (objekat 50). Ognjišta ili vatrišta i na Nebu i u Lisićima su često smještena u polukružnim produženjima uz zid jame kao i u Jazbinama. U Lisićima se javljaju vrlo slične jako izdužene ovalne zemunične jame,¹³ kao što je naš objekat 30 u Jazbinama, zatim i po dvije zemunice vezane jednim ulazom kao naši objekti 29 i 30 u Jazbinama.¹⁴

Poseban problem predstavlja određivanje svrhe kojoj su ovi ukopani objekti služili. Radi neudobnosti ovih malih zemunica smatralo se da nisu služile za stanovanje nego privremeni smještaj. Međutim postojanje čitavih naselja zemunica pobija ovakvo mišljenje.¹⁵ I za ukopane objekte nađene u Butmiru su neki smatrali da nisu bile kuće, jer nisu imale ognjišta koje treba da predstavlja glavni dio kuće.¹⁶ Najdalje je u ovom smjeru otišao Paret¹⁷ koji sve ukopane jame smatra ili oborom za stoku ili jamama iz kojih je vađen lijep za obljepljivanje zidova kuća.

I neolitski nalazi na našoj teritoriji očitio negiraju mišljenje Paret-a. Na lokalitetu Nebu ni jedna kuća nema ognjišta jer su stanovnici sve poslove svršavali oko otvorenih ognjišta vani ili ognjišta koje je često bilo u centru naselja.¹⁸ Da su međutim zemunice služile kao stanovi potvrđuje činjenica da je najljepša grnčarija nađena upravo u jamama ovih ukopanih kuća. U naselju u Lisićima u brojnim zemunicama nađena su mala vatrišta — jame, koje su mogle služiti samo za zagrijavanje. Nađena su i mala vanjska ognjišta koja pripadaju ili jednoj zemunici ili grupi zemunica. Prema tome se i u Lisićima prema veličini zemunice, njenom obliku i nalazima u njoj prosuđivalo

da li je služila kao nastamba.¹⁹ Na isti način izdvojene su i nastambe u Jazbinama, jer i u ovom naselju se u pojedinim objektima nisu našla ognjišta.

Ovalni oblici ukopanih nastambi javljaju se na neolitskim naseljima u Bosni i Hercegovini u najstarijem stratumu pa prema tome ovdje predstavljaju i najstarije oblike nastambi. One nestaju koncem neolita. Na naselju Nebo se tada pojavljuju nadzemne zgrade na stubovima četverougla osnove.

Međutim, u nekim drugim oblastima kao u srednjoj i istočnoj Njemačkoj kružni i ovalni oblici nastambi javljaju se i dalje u bronzanom i metalnom dobu (kod Wormsa, Heilbronna, Darmstadta, Reichenhalla).²⁰ U ranom srednjem vijeku se ovi oblici onda javljaju i kod doseljenih Slavena. U Bischofswarteru (Bosau)²¹ nađene su u slavenskom naselju 7—9 vijeka tri zemunice ovalnog oblika koje su imali četiri faze te su kao i neke naše u Jazbinama trajale duži period.

Pojava ovih ovalnih nastambi kroz cijeli period prehistorije do srednjeg vijeka i u drugim predjelima u Evropi pokazuje da one nisu vezane ni za pojedine oblasti niti plemena nego se javljaju na raznim mjestima uvjetovane sličnim načinom života i geografsko ekonomskim uslovima. I za ukopane kuće — zemunice stručnjaci ističu da one nisu nikakva specifičnost niti vezane za neku određenu kulturnu grupu. One predstavljaju tip zgrada koje se u raznim vremenima, u raznim kulturnim grupama pod istim geološkim uslovima mogu pojavljivati potpuno nezavisno (u Srbiji su postojale još u XVIII vijeku). Na sličnom stupnju socijalnoekonomskog razvoja mogle su postojati slične potrebe svakodnevnog života koje onda uslovljavaju sličnosti u oblicima zgrada.²² I što se tiče oblika ove vrste objekata u ranom srednjem vijeku u srednjoj Evropi primjećeno je da je postojala neka uzročna veza između oblika objekata i njihove primjene, koja nam je radi nepoznavanja primitivnih tehnika produkcije danas nejasna.²³

Ovi napred navedeni rezultati istraživanja ukopanih objekata kružnog i ovalnog oblika mogu se primijeniti i na naše nalaze i na osnovu analognih pojava objasniti po neke elemente koji nam ostaju u našim nalazima nejasni. Radi iscrpnijeg prikaza naših oblika potrebno je da se zadržimo više na pojedinim objektima koji pokazuju raznolikosti u pojedinim elementima konstrukcije. To nam potvrđuje da nema strogo određenih pravila kod ovih gradnji koje predstavljaju žive organizme koji se mijenjaju pod uticajem klime, prirode koja ih okružuje kao i svrhe kojoj treba da služe. Prikaz nastambi počinjemo sa najstarijim poluzemunicama iz Mušića a onda ćemo preći na kasnije nastambe iz Jazbina.

Najstariji tipovi nastambi u Mušićima

Najstariji tipovi slavenskih nastambi nađeni su do sada u Mušićima kod Višegrada.²⁴ Po nalazima keramike iz polovine VI vijeka n. e. nastambe su najvjerovatnije nastale odmah po doseljenu Slavena i sačuvala još oblik koji su upotrebljavali prilikom seobe.

Nastamba 6 u kojoj je nađena najstarija keramika je najdublje ukopana jama ovalnog oblika. Oko nje nije nađeno tragova mjesta stubova a ni većih komada lijepa u jami. Prema tome se mora pretpostaviti da nije imala zidne konstrukcije nego samo krov od šiblja ili drugih biljnih materija koji je bio vjerovatno na dvije vode. Po tim elementima je treba svrstati u tip kolibe. Ovaj oblik nastambe je bio lako izgraditi, te su ga zato i upotrebljavali Slaveni prilikom seobe kada su morali stalno mijenjati

boravišta. Ovaj najprimitivniji tip nastambi nalazimo isto i kod nomadskih plemena lovaca koji su isto često mijenjali boravišta.²⁵

Iste karakteristike pokazuju druge dvije nastambe 3 i 4 koje su više kružnog oblika.²⁶ Njihova gornja konstrukcija je vjerojatno bila konusnog oblika, koji više odgovara osnovi kružnog oblika. U kolibi 3 nađena je jama oivičena kamenjem koja je mogla biti vatrište.

Osim ovih ovalnih jama nađena je i jedna četverokutna plitko ukopana jama.²⁷ Uz jednu stranu je imala plitki nasip kamenja uz koji su nađena dva ognjišta. Izvan nje je bila jama za otpatke. Po ovoj osnovi ona liči na konstrukcije četverokutnih nastambi koje su bile uobičajene kod okolnih slavenskih plemena. Jedino mjesta stubova koji su činili skelet zida ovih nastambi ovdje nisu konstantovana, jer je ova nastamba bila vrlo plitko pod zemljom koja se obrađuje. Ona je morala da traje duži period, jer je uz vrlo grubu keramiku nađena i keramika sa već malo razvijenim obodom. Ovo je do sada jedina nastamba četvrtastog oblika nađena u istočnoj Bosni. Međutim kako je ovaj teren još neistražen već po ovom primjeru moramo pretpostaviti da su ovdje postojale i takve konstrukcije.

Oblici kasnijih nastambi, čiji tragovi podnica potvrđuju da su već bile nadzemne, nisu nam se sačuvali, jer su se nalazile u vrlo pomičnom i labilnom štu ruševina rimskih zgrada. Jedino kod objekta 1 mogli su se uočiti neki elementi.²⁸ Podnica je bila od nasutog šodera a oko nje su nađena tri velika rječna oblutka. Podnica je bila pokrivena 15—20 cm debelim crnim slojem u kome su se sačuvali komadi ugljenisanog drveta i fragmenti lijepa sa otiscima pruća. Siguran obris ove nastambe nije mogao biti utvrđen, ali debeo crni sloj obuhvata jedan ovalan prostor 3 × 4 m, te je vjerojatno obris bio ovalan. Ostaci lijepa svjedoče da su zidovi bili od pletera oblijepljenog lijepom i možda još pri dnu oivičeni kamenim oblucima. U crnom sloju je nađena već kasnija slavenska keramika djelimično rađena na vitlu. Dakle i kod Slavena se nadzemne zgrade kod nas kasnije javljaju.

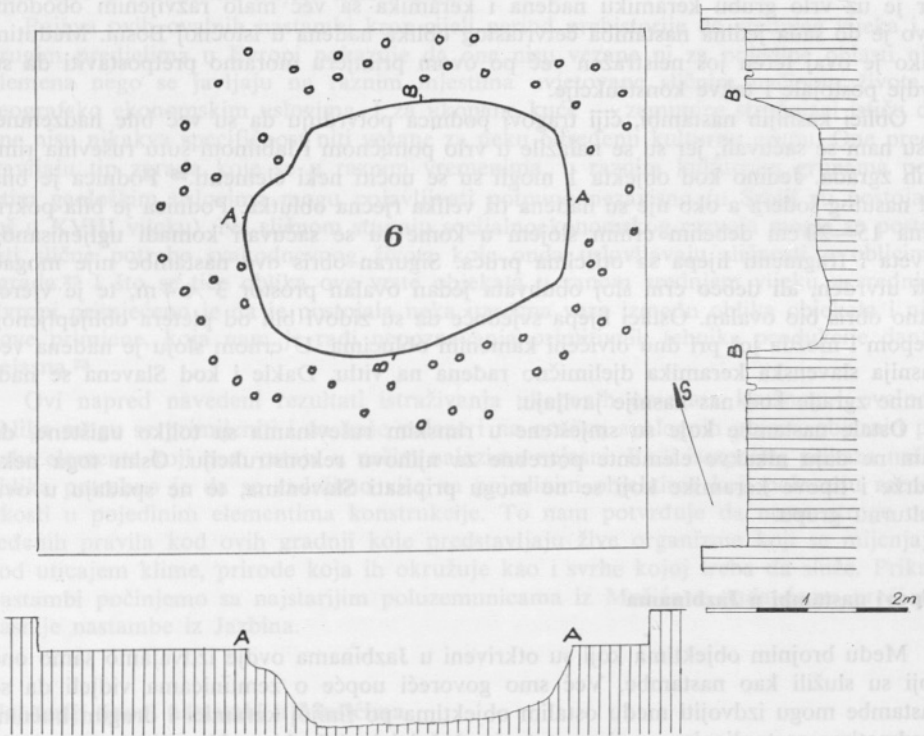
Ostale nastambe koje su smještene u rimskim ruševinama su toliko uništene, da nam ne daju nikakve elemente potrebne za njihovu rekonstrukciju. Osim toga neke sadrže i tipove keramike koji se ne mogu pripisati Slavenima, te ne spadaju u ovu kulturnu grupu.

Tipovi nastambi u Jazbinama

Među brojnim objektima koji su otkriveni u Jazbinama ovdje izdvajamo samo one koji su služili kao nastambe. Već smo govoreći uopće o zemunicama vidjeli da se nastambe mogu izdvojiti među ostalim objektima po finijoj keramici i drugim kućnim predmetima zastupljenim u njima, a to je slučaj i kod Jazbina. U pećima za preradu željezne rude i radionicama nađena je većinom vrlo gruba keramika, a često i drozga. Teže je odrediti ponekad da li je poneki objekat služio domaćinskim radovima ili je služio u procesu prerade željezne rude. I ako je izvjestan broj radionica za predadu željezne rude imalo i tipične oblike (kao npr. oblik »stopala«), to se ne bi moglo reći i za sve objekte. Stoga ćemo spomenuti samo one domaćinske objekte koji su u neposrednoj vezi sa nekom nastambom.

Zatim u nastambe treba ubrojati i objekte u kojima su nađeni tragovi ognjišta. Nađena ognjišta u nastambama i neposredno kraj njih su vrlo malena, promjera 50 do 70 cm, od pečene su zemlje debljine 5 do 6 cm. Ognjišta od debljeg sloja pečene

zemlje i većeg promjera (i više od jednog metra) nađena su na dva mjesta van kruga poluzemunica, ali se njihov trag samo djelomično očuvao, jer su plitko ležala pod obradivom površinom. Zato moramo pretpostaviti da su ova mala ognjišta uz nastambe služila više za grijanje i manje domaće potrebe, dok su se veći poslovi svršavali na velikim ognjištima nešto podalje od nastambi. Mala ognjišta od vrlo tankog sloja pečene zemlje mogla su nam se očuvati do danas samo u vrlo povoljnim uslovima. Kod dubljeg oranja ili rušenja konstrukcije tragovi ognjišta su lako nestajala (što je očevidno kod nastambe 27 o kojoj će kasnije biti govora). Stoga moramo pretpostaviti da su ona vjerovatno postojala i u onim nastambama u kojima nisu nađena, ili oko njih. Stoga ne možemo pojedinim objektima odricati funkciju nastambe ako u njima nisu nađena ognjišta.

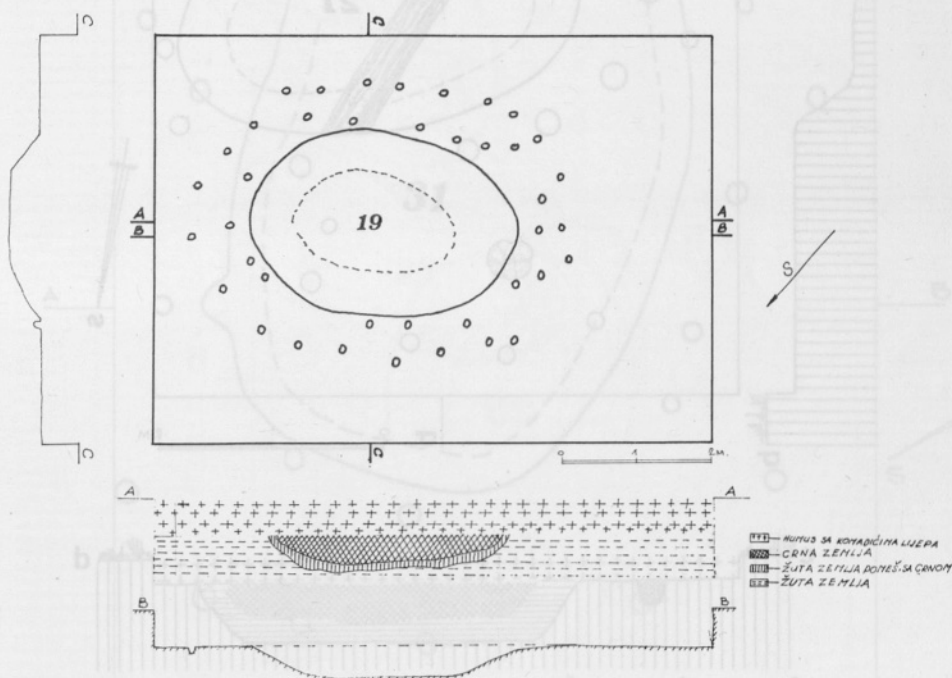

1 Jazbine: poluzemunica 6 — Grubenhais 6

Da se prilikom određivanja svrhe pojedinog objekta moraju uzeti u obzir sve okolnosti koje ga prate, pokazuje jedan primjer otkriven u novim istraživanjima (nepublikovano) u selu Ostojčevu kod Bijeljine. Ovdje je naime ognjište nađeno i u jednoj tipičnoj radionici koja je služila u procesu prerade željezne rude. U industrijskom dijelu slavonskog naselja u Ostojčevu nađen je objekat oblika tzv. »stopala«, koji se javlja i u Jazbinama i po nalazima drozge u njemu se moglo suditi da je to radionica, koja je

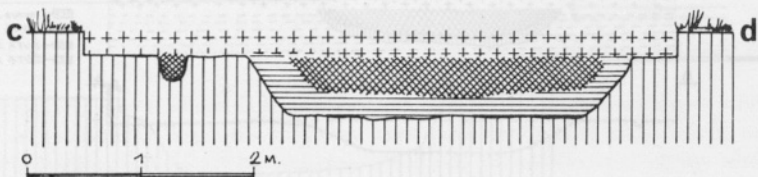
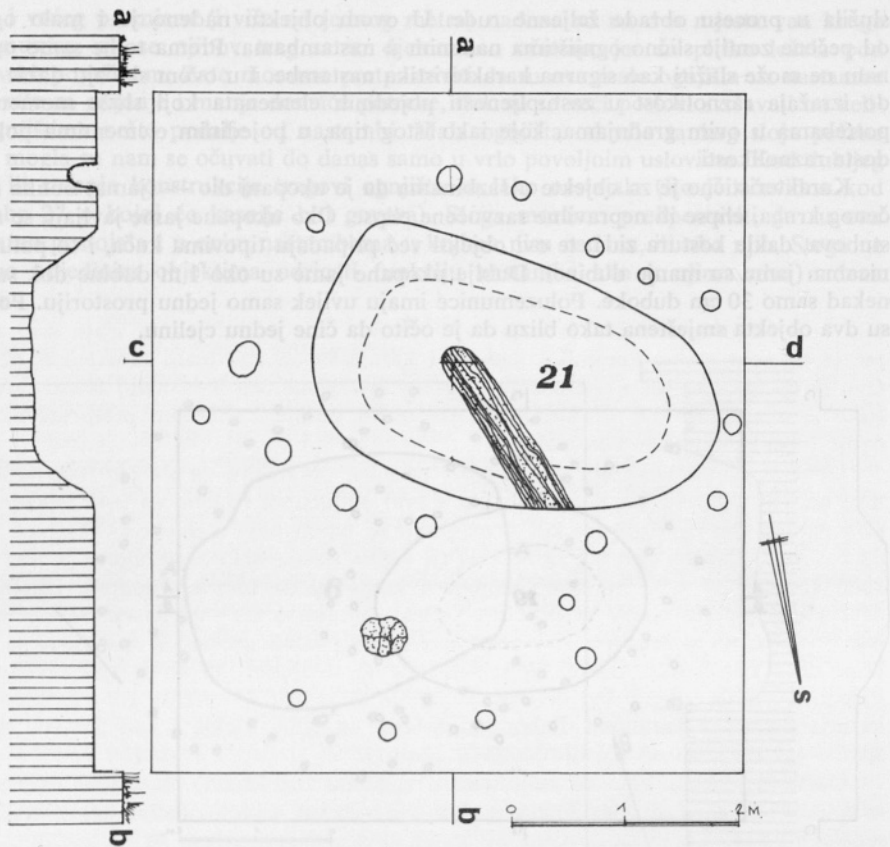
služila u procesu obrade željezne rude. U ovom objektu nađeno je i malo ognjište od pečene zemlje slično ognjištima nađenim u nastambama. Prema tome samo ognjište nam ne može služiti kao sigurna karakteristika nastambe. I u ovom slučaju dakle dolazi do izražaja raznolikost u zastupljenosti pojedinih elemenata koji služe momentanim potrebama u ovim gradnjama, koje iako istog tipa, u pojedinim elementima pokazuju dosta raznolikosti.

Karakteristično je za objekte u Jazbinama da je ukopani dio — (jama) oblika razvučenog kruga, elipse ili nepravilne razvučene elipse. Oko ukopane jame javljaju se mjesta stubova, dakle kostura zida, te ovi objekti već pripadaju tipovima kuća, i to poluzemunicama (jame su manje dubine). Dublje ukopane jame su oko 1 m dubine dok su pliće nekad samo 30 cm duboke. Poluzemunice imaju uvijek samo jednu prostoriju. Ponekad su dva objekta smještena tako blizu da je očito da čine jednu cjelinu.

2 Jazbine: poluzemunica 19 — Grubenhäuser 19

Grupa poluzemunica u kojoj je nađena najstarija keramika po kojoj pripadaju drugoj polovini VII vijeka:²⁰ to su objekti 6, 7, 8, 19, 32 (sl. 1, 2, 14, 15, 16) većinom su oblika koji se više približava krugu ili su eliptične. Kod svih su nađena mjesta od dva reda kolja oko jame. Kolje je bilo promjera 10 do 12 cm. Oblici su bili dosta pravilne elipse koja se više približava krugu. Jedino poluzemunica 7 je imala dva kružna proširenja. Veće proširenje izgleda da je bio stepenik na ulazu, jer proširenje ide samo do pola dubine poluzemunice. U poluzemunici 32 opet u malom polukružnom prošir-

+++ HUMUS SA KOMADIĆIMA LIJEPA

|||| ŽUTA ZEMLJA

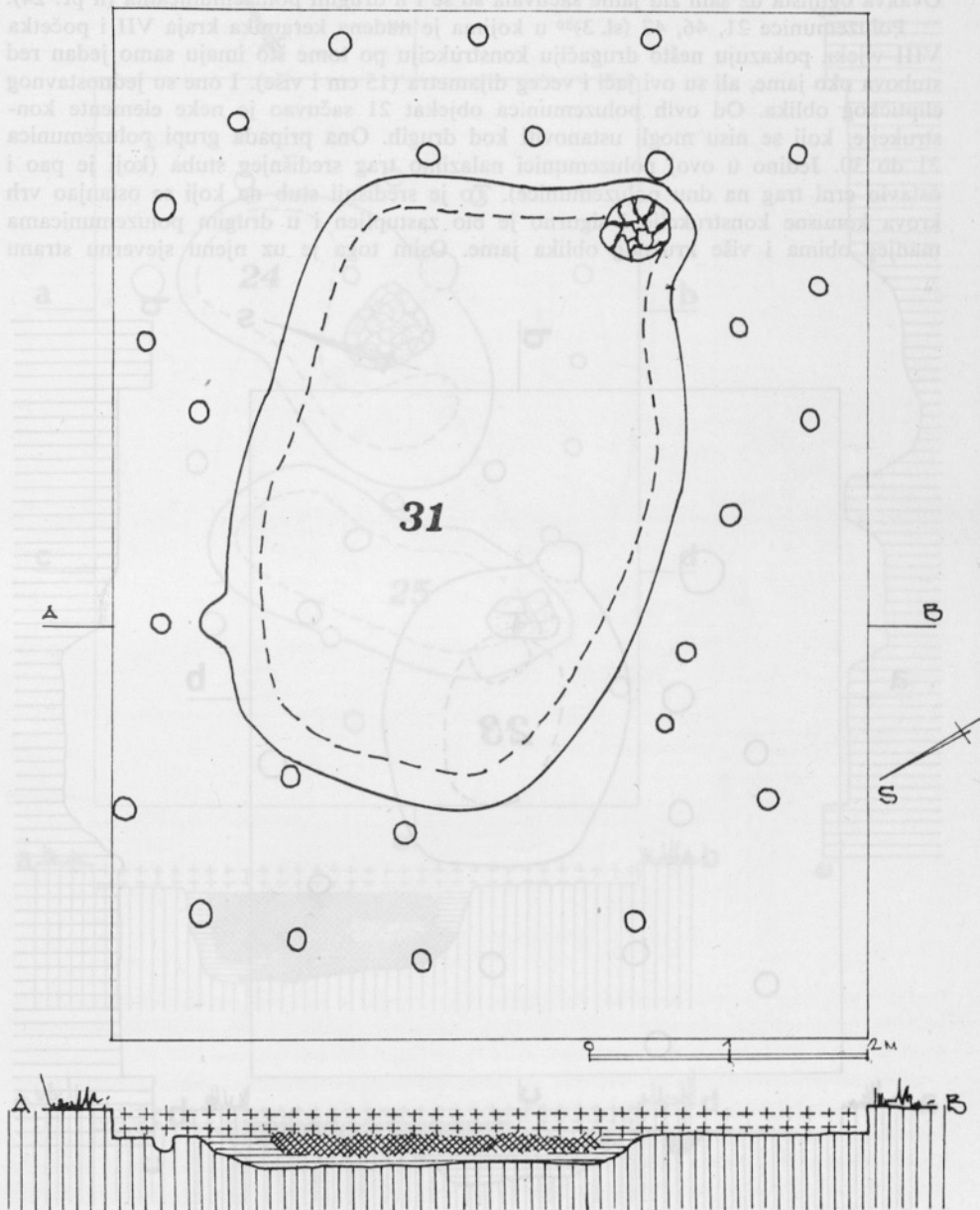
||||| ŽUTA POMIJEŠANA SA CRNOM ZEMLJOM

||||| CRNA ZEMLJA

||||| OSTACI UGLJENISANOG DRVETA

||||| OGNJIŠTE

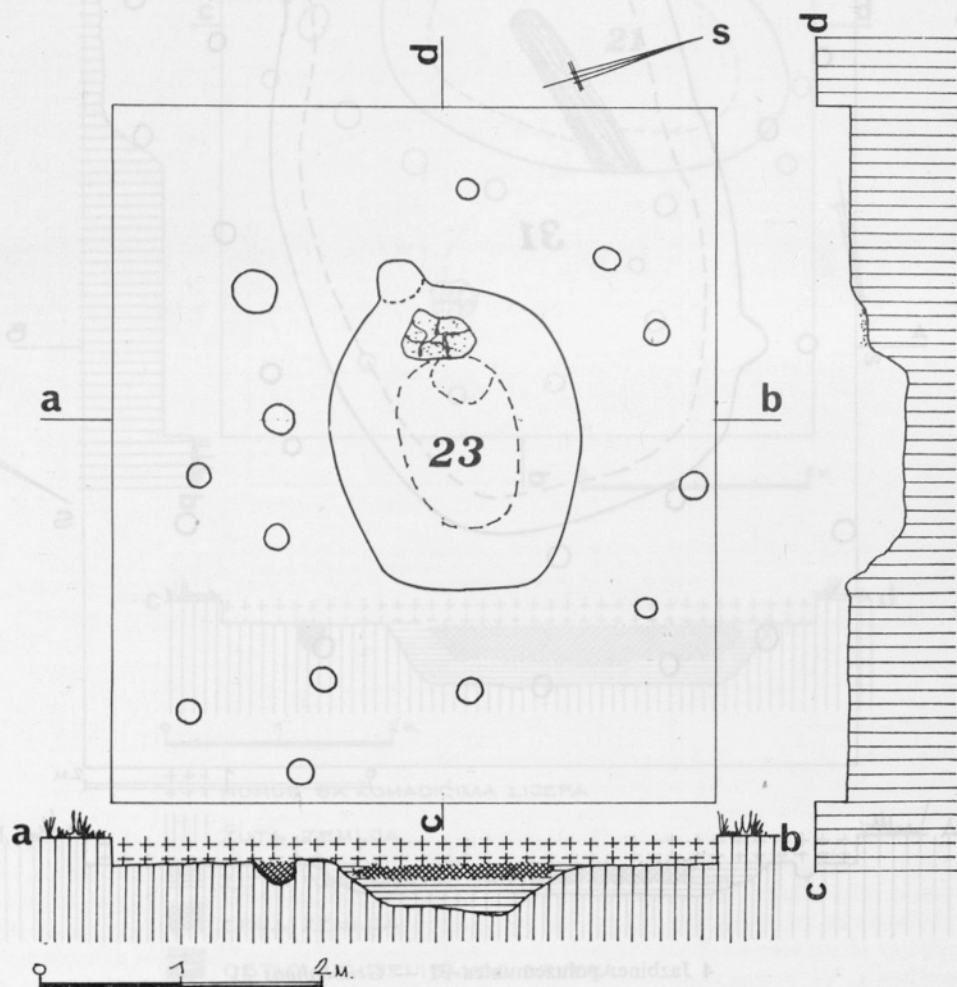
3 Jazbine: poluzemunica 21 — Grubenhäus 21

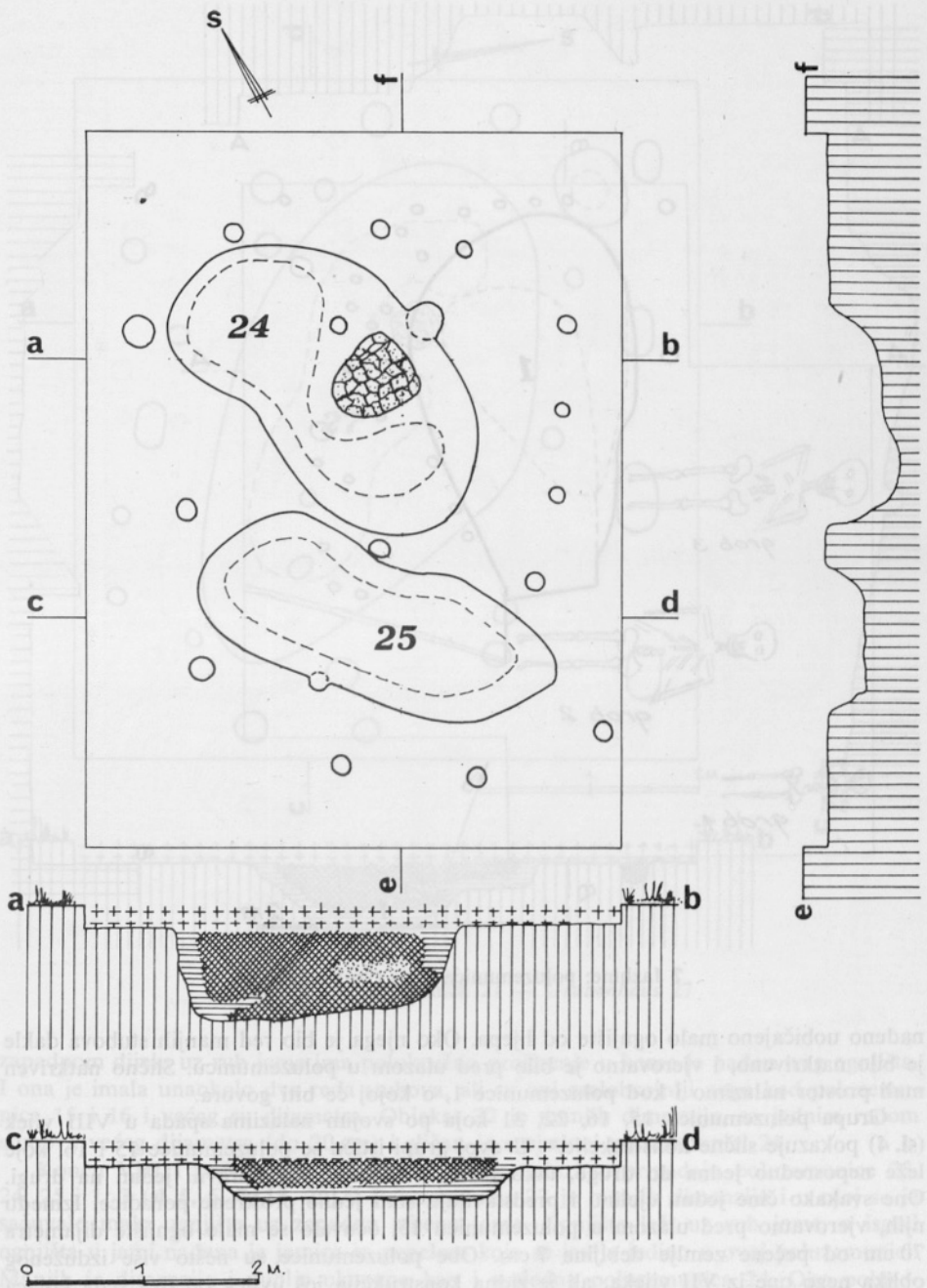
4 Jazbine: poluzemunica 31 — Grubenhais 31

renju uz zid jame sačuvao se trag lijepa koji po veličini odgovara malom ognjištu. Ovakva ognjišta uz sam zid jame sačuvala su se i u drugim poluzemunicama (n pr. 24).

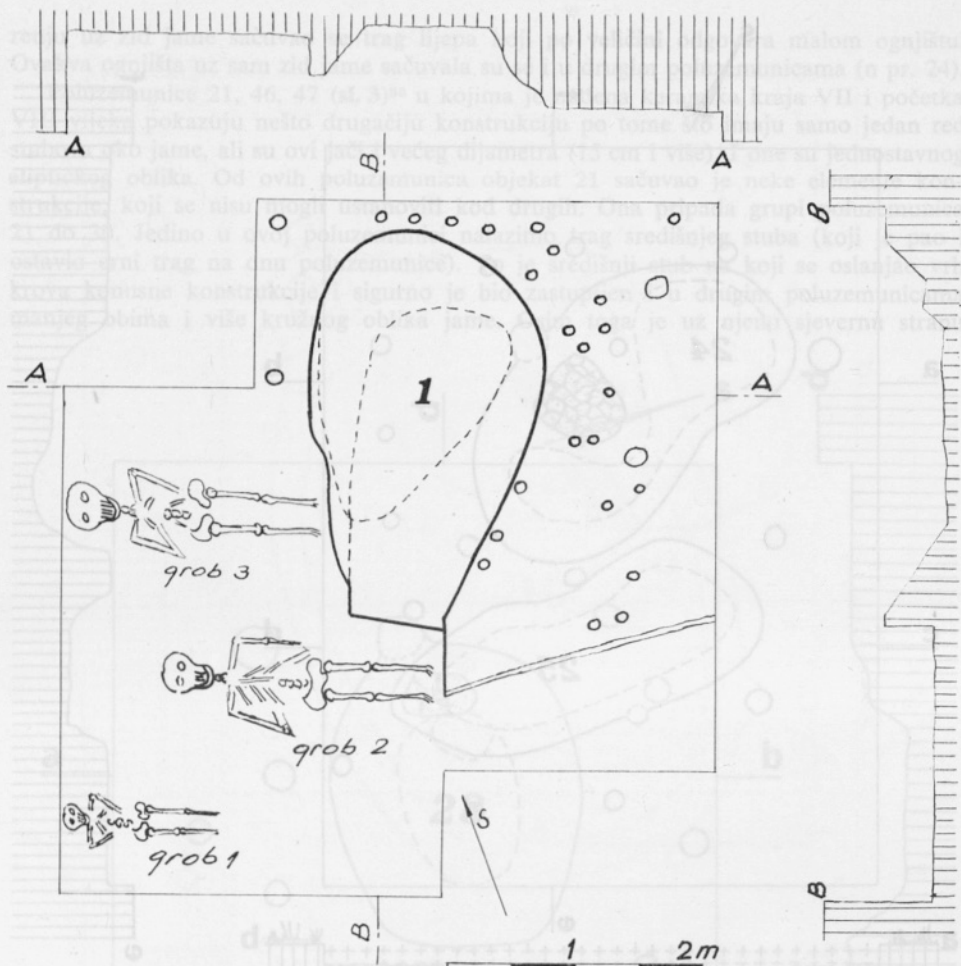
Poluzemunice 21, 46, 47 (sl. 3)³⁰ u kojima je nađena keramika kraja VII i početka VIII vijeka pokazuju nešto drugačiju konstrukciju po tome što imaju samo jedan red stubova oko jame, ali su ovi jači i većeg dijametra (15 cm i više). I one su jednostavnog eliptičkog oblika. Od ovih poluzemunica objekat 21 sačuvao je neke elemente konstrukcije, koji se nisu mogli ustanoviti kod drugih. Ona pripada grupi poluzemunica 21 do 30. Jedino u ovoj poluzemunici nalazimo trag središnjeg stuba (koji je pao i ostavio crni trag na dnu poluzemunice). To je središnji stub na koji se oslanjao vrh krova konusne konstrukcije i sigurno je bio zastupljen i u drugim poluzemunicama manjeg obima i više kružnog oblika jame. Osim toga je uz njenu sjevernu stranu

5 Jazbine: poluzemunica 23 — Grubenhaut 23

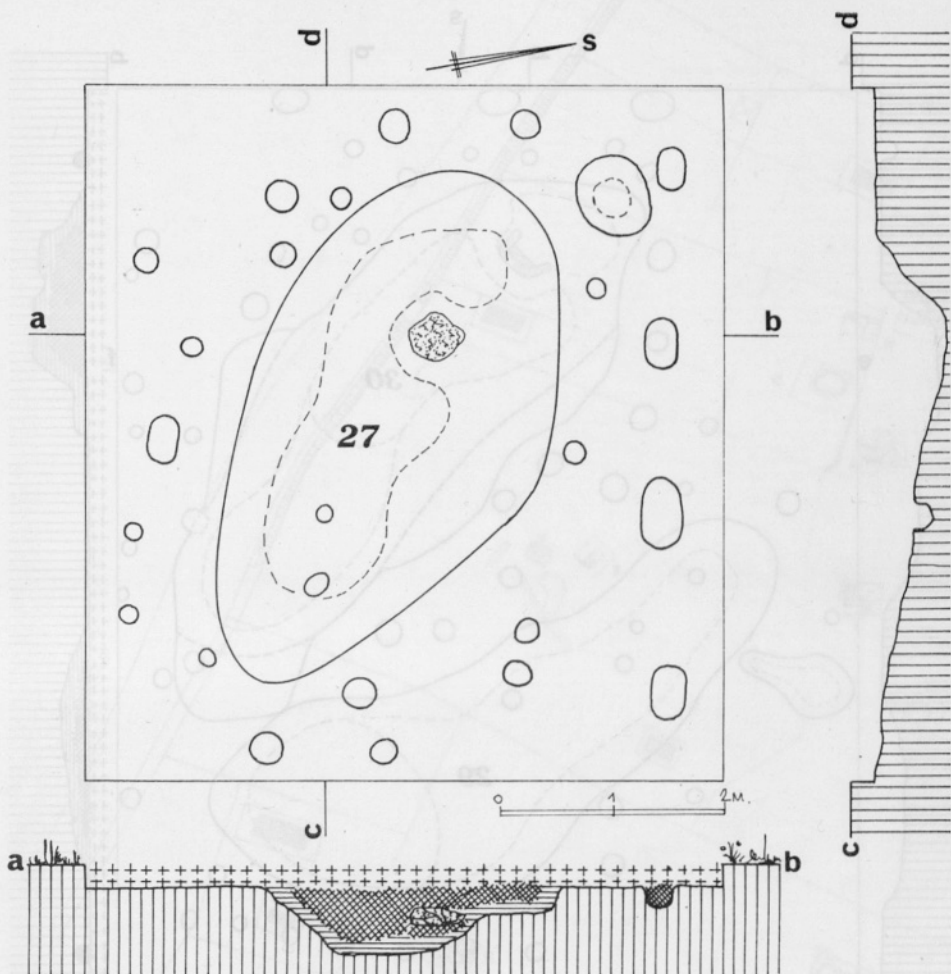
6 Jazbine: poluzemunice 24 i 25 — Grubenhäuser 24 und 25

7 Jazbine: poluzemunica 1 — Grubenhaus 1

nađeno uobičajeno malo ognjište od lijepa. Oko njega je bio red manjih stubova dakle je bilo natkriveno, i vjerovatno je bilo pred ulazom u poluzemunicu. Slično natkriven mali prostor nalazimo i kod poluzemunice 1, o kojoj će biti govora.

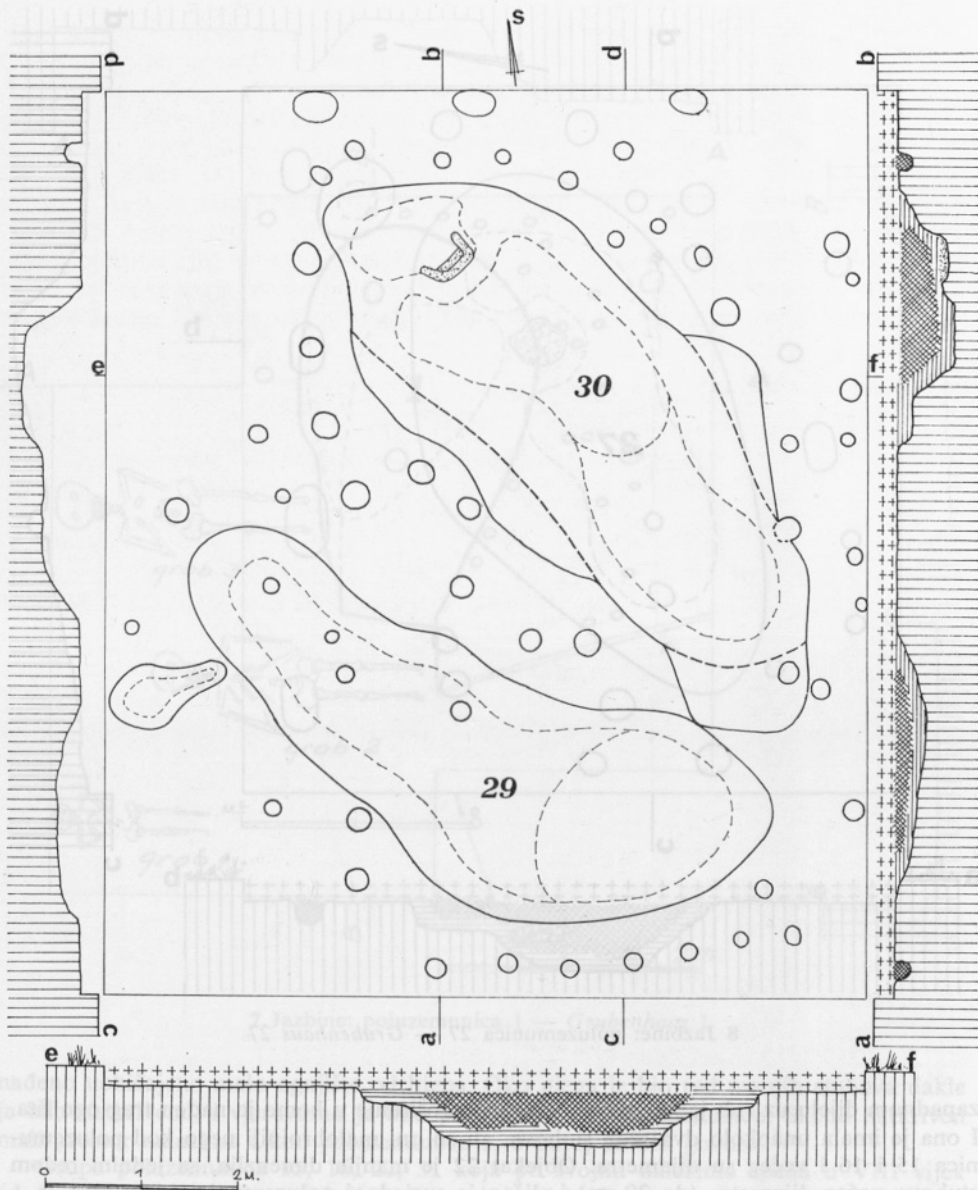
Grupa poluzemunica 15, 16, 22, 31 koja po svojim nalazima spada u VIII vijek (sl. 4) pokazuje slične konstrukcije.³¹ U ovoj grupi ističu se poluzemunice 15 i 16, koje leže neposredno jedna do druge, tako da su veći dijametri upravni jedan na drugi. One svakako čine jednu cjelinu i predstavljaju stan jedne proširene porodice. Između njih, vjerovatno pred ulazom u poluzemunicu 15, očuvalo se malo ognjište dijametra 70 cm od pečene zemlje debljine 7 cm. Obe poluzemunice su nešto više izduženog oblika nego one iz VII vijeka, ali je zidna konstrukcija još uvijek od dva reda kolaca manjih dijametara (10 do 12 cm). Većih je dimenzija poluzemunica 31, koja u jugo-

8 Jazbine: poluzemunica 27 — *Grubenhaus 27*

zapadnom dijelu uz rub jame ima polukružno proširenje u kome je nađen trag ognjišta. I ona je imala unaokolo dva reda stubova, ali su oni malobrojniji nego kod poluzemunica 15 i 16 i većeg su dijametra. Objekat 22 je manjih dimenzija, sa jednim redom stubova većeg dijametra (do 20 cm) i sličan je susjednoj poluzemunici 21.

Koncu VIII i početku IX vijeka po svojim nalazima pripadaju poluzemunice 23, 24, 25 i 1, 3 (sl. 5, 6, 7, 18, 20).³² Poluzemunica 23 je manjih dimenzija i u njoj se je sačuvalo malo ognjište uz zapadnu stijenu jame. Ognjište leži uz rub jame, a ispod ognjišta u jami nađena je jamica sa pepelom koja se javlja jedino u ovoj poluzemunici. Manjih je dimenzija i dublje ukopana kao i susjedna poluzemunica 24. Oko poluzemunice 23 je jedan red stubova većeg dijametra. Poluzemunica 24 čini sa objektom 25,

9 Jazbine: poluzemunice 29 i 30 — *Grubenhäuser 29 und 30*

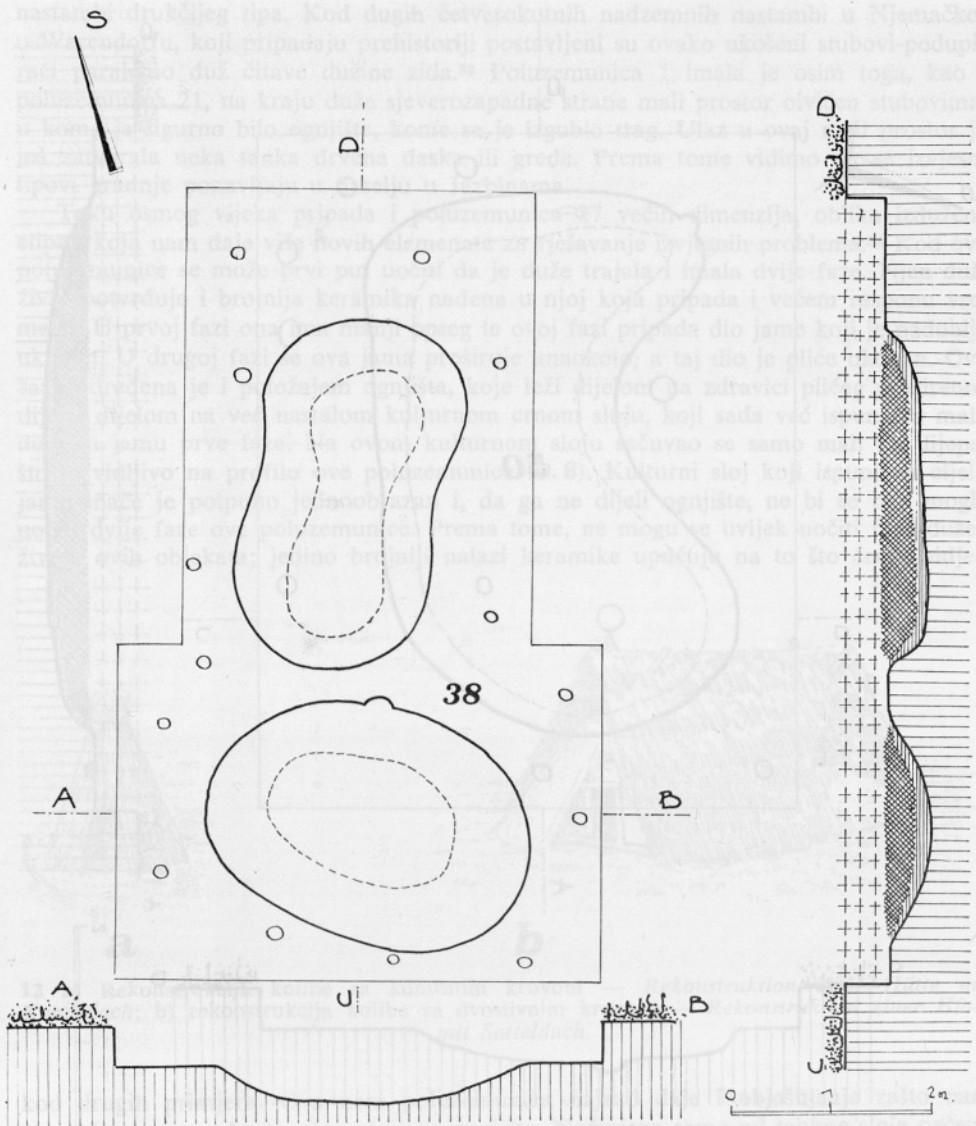
koji neposredno leži do njene duže strane, jednu cjelinu, koju uokružuju jedan red stubova većeg dijametra. Uz istočni rub jame očuvano je ognjište od pečene zemlje nešto većih dimenzija (80 cm promjera). Dok je objekat 24 očito nastamba, male dimen-

Situacijska karta slavenskog naselja Jazbine u Batkoviću — *Situationskizze der slawischen Ansiedlung Jazbine in Batković*

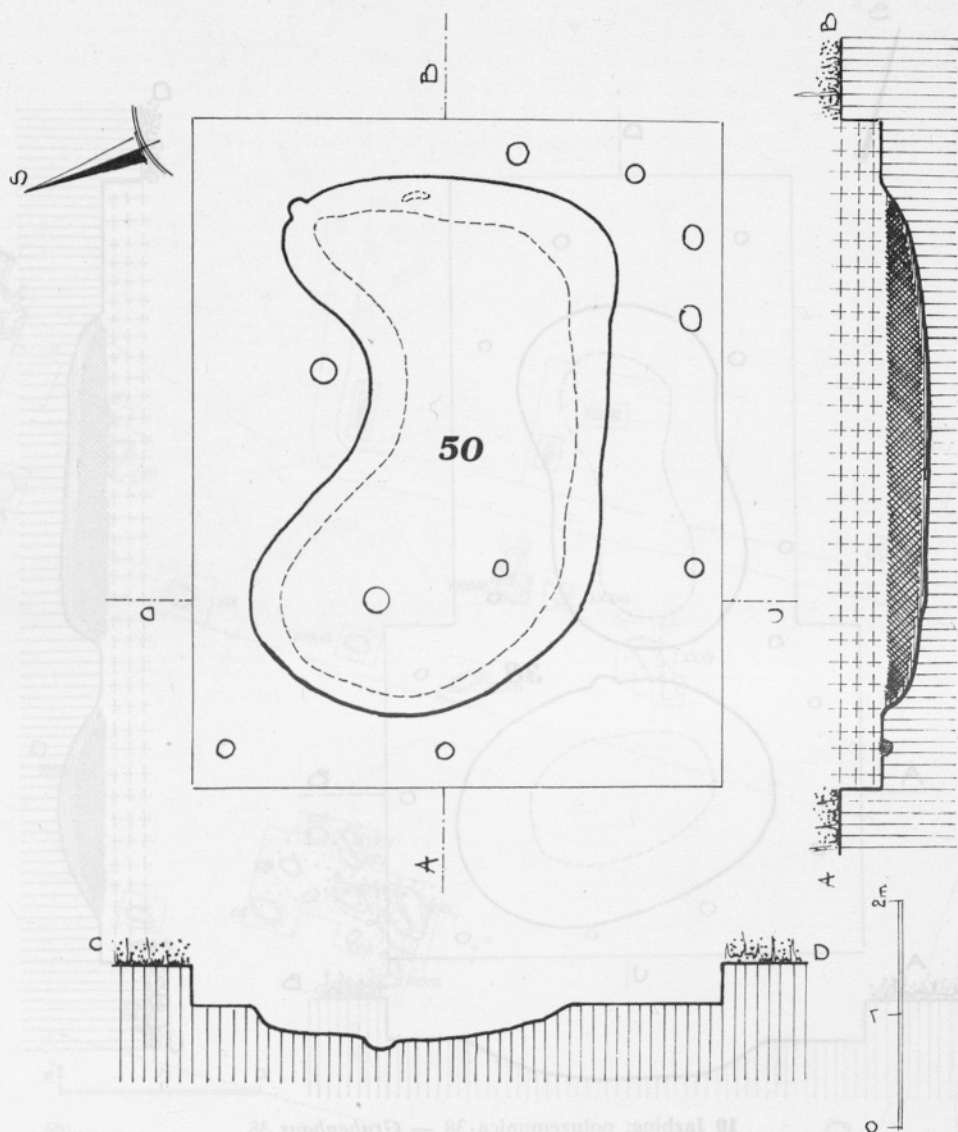

Nacrt slavenskog naselja u Jazbinama — Plan der slawischen Ansiedlung in Jazbine

10 Jazbine: poluzemunica 38 — Grubenhaus 38

zije plitko ukopanog objekta 25 pre ukazuju na to da je to neka vrsta domaćinske radne prostorije. I ovdje dva objekta čine jednu cjelinu kao i kod poluzemunica 15, 16, a vidjećemo da postoji još takvih primjera. Vremenski blizu ovih poluzemunica su i poluzemunice 1 i 3. Poluzemunicu 3 veoma su oštetili kasniji ukopani grobovi, te se njen oblik više ne da ustanoviti. Bolje je sačuvana poluzemunica 1 (sl. 7), kojoj je samo sjeverni vrh oštećen od ukopanih grobova. I oko nje je mjestimično dvostruki red

11 Jazbine: poluzemunica 50 — Grubenhau 50

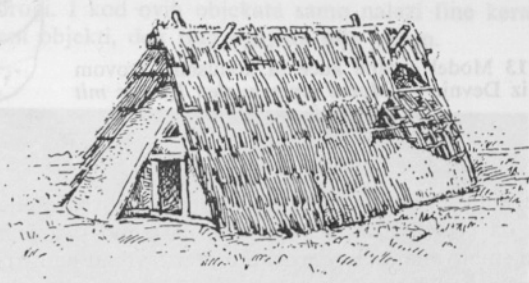
tanjih kolaca, ali je zid osim toga bio poduprt i sa četiri stuba podupirača; dva sa istočne i dva sa zapadne strane. Oni su imali veće diametre (15 do 20 cm) i koso postavljani su izvana podupirali zid. Ovaj kosi položaj velikih stubova vrlo dobro se mogao uočiti kod stubova uz istočnu stranu. Ovako koso postavljani stubovi kao podupirači, koji su rasterećavali zidove od pritiska krovne konstrukcije, javljaju se i drugdje, kod

nastambi drukčijeg tipa. Kod dugih četverokutnih nadzemnih nastambi u Njemačkoj u Warendorfu, koji pripadaju prehistoriji postavljeni su ovako ukošeni stubovi-podupirači paralelno duž čitave dužine zida.³³ Poluzemunica 1 imala je osim toga, kao i poluzemunica 21, na kraju duže sjeverozapadne strane mali prostor oivičen stubovima, u kome je sigurno bilo ognjište, kome se je izgubio trag. Ulaz u ovaj mali prostor je još zatvarala neka tanka drvena daska ili greda. Prema tome vidimo da se izvjesni tipovi gradnje ponavljaju u naselju u Jazbinama.

Toku osmog vijeka pripada i poluzemunica 27 većih dimenzija, oblika izdužene elipse, koja nam daje više novih elemenata za rješavanje izvjesnih problema.³⁴ Kod ove poluzemunice se može prvi put uočiti da je duže trajala i imala dvije faze. Njen duži život potvrđuje i brojnija keramika nađena u njoj koja pripada i većem rasponu vremena. U prvoj fazi ona ima manji opseg te ovoj fazi pripada dio jame koji je nadubljue ukupan. U drugoj fazi se ova jama proširuje unaokolo, a taj dio je pliće ukopan. Ova faza određena je i položajem ognjišta, koje leži dijelom na zdravici plićeg proširenog dijela, dijelom na već nastalom kulturnom crnom sloju, koji sada već ispunjava malu duboku jamu prve faze. Na ovom kulturnom sloju sačuvao se samo mali dio lijepa, što je vidljivo na profilu ove poluzemunice (sl. 8). Kulturni sloj koji ispunjava cijelu jamu inače je potpuno jednoobrazan i, da ga ne dijeli ognjište, ne bi se bile mogle uočiti dvije faze ove poluzemunice. Prema tome, ne mogu se uvijek uočiti faze dužeg života ovih objekata; jedino brojniji nalazi keramike upućuju na to što ćemo vidjeti

a

b

12 a) Rekonstrukcija kolibe sa konusnim krovom — *Rekonstruktion einer Hütte mit Konusdach*; b) rekonstrukcija kolibe sa dvoslivnim krovom — *Rekonstruktion einer Hütte mit Satteldach*

kod drugih primjera. Ova nam poluzemunica najzad daje i objašnjenje zašto nam ponegdje u nastambama nisu očuvana ognjišta. Načinjena samo od tankog sloja pečene zemlje ognjište se je izgleda tokom vremena moralo obnavljati. Vremenom su ognjišta onda ležala već na nataloženom kulturnom sloju u jami poluzemunice, koji nije bio čvrst kao zdravica, te se je uslijed ugibanja ovog sloja ognjište vremenom lomilo, i poslije rušenja konstrukcije, komadi su se pomiješali sa ostalim fragmentima lijepa konstrukcije zida. Poluzemunica 27 postavlja i neke druge probleme u pogledu konstrukcije. Uslijed njenog pregrađivanja nastao je i vrlo nejasan raspored stubova. Red stubova manjeg dijametra (do 15 cm) okružavao je obrise jame zemunice. Uz tragove ovih stubova javlja se uz sjeverni zid pravolinijski red jačih stubova, čiji je dijametar

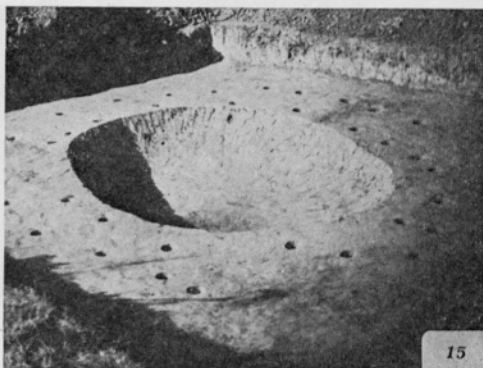
bio i veći od 20 cm. I sa istočne i sa zapadne strane su takva dva veća stuba. Ovaj pravolinijski rad stubova mogao je poticati od otvorenog prekrivenog prostora pred poluzemunicom, zatim je mogao predstavljati pojačanje zida sa te strane, dakle elemente gradnje koji se javljaju i u prehistoriji.³⁵ Ovaj red pravolinijskih stubova mogao je pripadati i četverokutnoj konstrukciji koja je možda u kasnijoj fazi zamijenila ovalnu. Već u neolitu se nalaze primjeri da je nad ukupanom ovalnom zemunicom konstrukcija zida četverokutna.³⁶ Međutim za ovu rekonstrukciju nam stubovi ne pružaju dovoljno elemenata oni nedostaju na drugim stranama jame. Osim toga i prostor između poluzemunice i pravolinijskog reda stubova nije bio prekriven jačim kulturnim slojem koji

13 Model ovalne kuće sa konusnim krovom iz Devnje — *Model eines ovalen Hauses mit Konusdach aus Devnja*

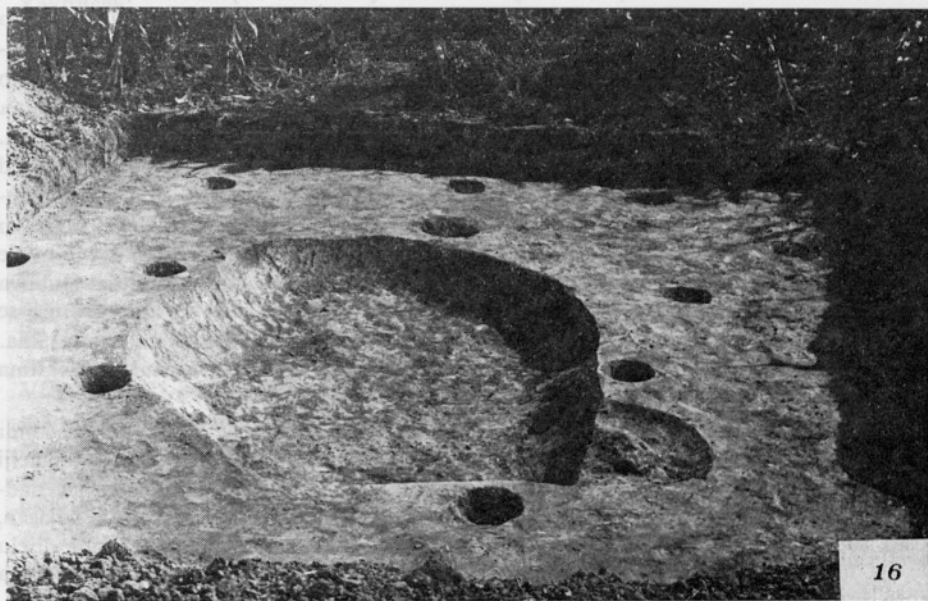
se inače stvara u nastambi. Stoga su vjerovatnije prve dve mogućnosti. Interesantno je da pravolinijski red stubova nalazimo i sa jedne strane kružnih nadzemnih zgrada na stubovima, gdje vjerovatno pretstavljaju nadstrešnicu sa ulazne strane, koja se takođe javlja kod kružnih konstrukcija.³⁷ I kod poluzemunice 27 pravolinijski red stubova se izgleda nalazi pred ulazom stranom. Na toj strani naime leži i ognjište. Ognjišta, koja su bila uz strane poluzemunice ležala su obično do ulaza, kroz koji je onda izlazio dim. Pravolinijski red stubova nalazimo isto uz sjevernu stranu susjedne poluzemunice 30, ali i kod nje je raspored stubova isto tako nejasan. Kako nemamo sigurnijih elemenata za rekonstrukciju, to ovaj problem za sada moramo ostaviti otvoren.

Najkasnije tipove keramike iz polovine IX vijeka nalazimo u objektima 30, i 38 (sl. 9, 10, 17).³⁸ Uz poluzemunicu 30 treba spomenuti i obekat 29, koji leži sasvim uz nju i na istočnom kraju ta dva objekta imaju izgleda i zajednički ulaz. Ovi objekti su veći i više izduženi nego obične poluzemunice. Već smo spomenuli da se slični objekti javljaju već u neolitu kod nas u Lisičima. Obekat 30 je okružen sa dva reda stubova slično objektu 27, o čemu smo već raspravljali. Na sjeverozapadnoj uskoj stijeni objekta 30 sačuvan je izgleda trag male peći, koja u ovom naselju predstavlja jedinstven primjer. Duž dužih strana ove poluzemunice nalaze se pri samom vrhu jame proširenja u vidu banka. Ova proširenja su vjerovatno nastala u njenoj drugoj fazi, jer i ova poluzemunica po velikom broju keramike i tipovima keramike koji obuhvataju duži

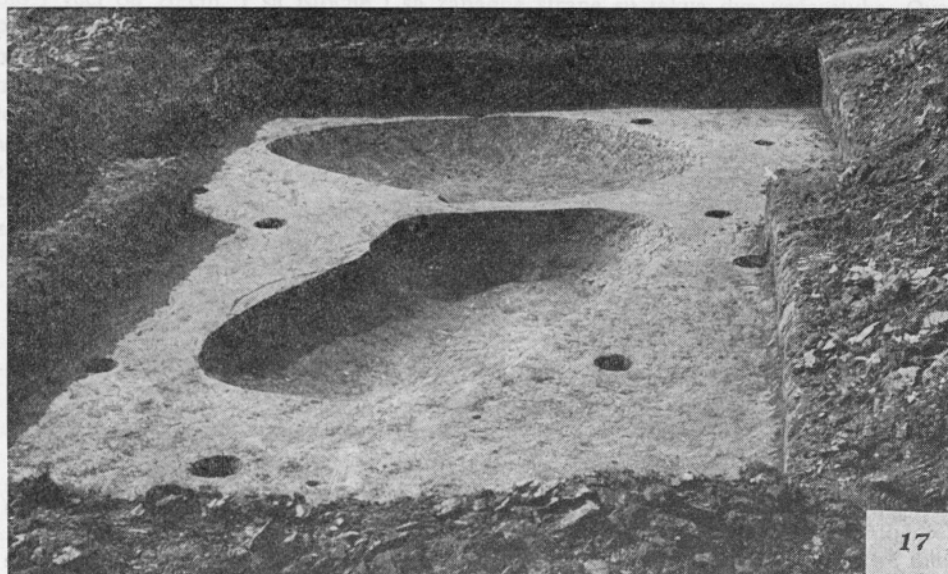

14 Jazbine: poluzemunica 6 — *Grubenhaus* 6
 15 Jazbine: poluzemunica 19 — *Grubenhaus* 19

period pokazuje da je duže trajala. O objektu 29 ovdje nećemo raspravljati pošto po svom obliku spada u red radionica za preradu željezne rude. Dvije poluzemunice u sondi 38 (sl. 10, 17) su jednostavnih eliptičnih oblika i oko njih je red stubova. One su slično položene kao i poluzemunice 15 i 16, naime tako da su im veći dijametri postavljeni skoro upravno jedan na drugi. I kod ovih objekata samo nalazi fine keramike upućuju na to da su bili stambeni objekti, dok trag ognjišta nije nađen.

16 Jazbine: poluzemunica 32 — *Grubenhaus* 32

17 Jazbine: poluzemunica 38 — Grubenhaus 38

Kao vrlo interesantan objekat ovdje se mora spomenuti objekat 50 (sl. 11, 19) i ako on ne spada u starije naselje u Jazbinama koje traje do polovine IX vijeka, nego u kasniju grupu koja leži nešto podalje od starog naselja.³⁹ Nađena keramika u poluzemnici ima trakaste obode koji se javljaju od XII do XIV vijeka. U njoj nije nađeno ognjište, ali po finijoj keramici sudeći spada u nastambe. Vrlo je plitko ukopana (svega 40 cm). Unakolo je red stubova većeg dijametra a i u unutrašnjosti jame su dva. Oblika je izdužene elipse, čija je duga sjeverna strana u sredini nešto uvučena te usled sličnosti bubrega oblik nazivaju »bubrežast« (*Nierenform*). Ovaj oblik smo već spomenuli kod nas u Butmiru a pojavljuje se i kod nosilaca trakaste keramike u neolitu u Njemačkoj, kod kojih ukopane jame i inače pokazuju vrlo različite oblike.⁴⁰ I ovdje je služila kao nastamba što svjedoči činjenica da su oko jame nađena i mjesta stubova (Praunheim, Njemačka). Na naseljima u Njemačkoj su i do 16 m dužine. Sastoje se obično od dvaju jama, te se smatra da je ovaj oblik i nastao sastavljanjem dvaju jama. Naša poluzemunica 50 je prema tome dalji primjer sličnosti među ukopanim objektima koji se pojavljuju već od neolita nevezano sve do srednjeg vijeka.

U Jazbinama su najzad nađene i nadzemne kružne zgrade na stubovima u sondi 10 i 18. Ovdje ćemo ih samo spomenuti, jer su one iscrpno obrađene u publikaciji naselja Jazbina.⁴¹ One predstavljaju dalji razvoj od ukopanih konstrukcija ka nadzemnim zgradama, a pripadaju zadnjem periodu naselja. Njihov tlocrt je nejasan, pošto su obnavljane i njihove se osnove presijecaju. Nalaze se u sjevernom dijelu naselja negdje na sredini između zapadnih i istočnih grupa poluzemunica, te se stoga može smatrati da je to bila centralna zgrada naselja što pokazuje i njena veličina. Služila je vjerovatno zajedničkim skupovima, a možda i vjerskim ritualima.

18 Jazbine: poluzemunice 23, 24, 25 — *Grubenhäuser* 23, 24, 25

Zaključak

Pregled kod nas otkrivenih nastambi pokazuje da se po svojim oblicima i karakteristikama mogu uvrstiti u nalaze slične onima koji se javljaju već mnogo ranije u doba prehistorije. Naši oblici i po veličini odgovaraju drugim nalazima (od najmanjih objekata ($1,20 \times 2,10$ m), preko srednjih (2×3 m i 3×4 m), do najdužih (od 6 do 8 metara).⁴² Jedino kod nas nije zastupljen oblik koji se sastoji od više povezanih kružnih i ovalnih jama (tzv. *Kurvenkompleksbau*).⁴³ Ali i ovaj je oblik zastupljen kod kasnijih radionica za preradu željeza u Jazbinama (objekat 43).

Shodno drugim nalazima i naši nalazi svjedoče da se ne može postaviti određeni red razvoja tipova po kojima bi se moglo odrediti doba objekata. I u Jazbinama se uz nastambe kuće javljaju mali objekti koji su vjerovatno služili kao domaćinske prostorije za rad. Kod nastambi se jedino kao starije mogu odrediti gradnje bez zidova — kolibe, dok se kod nas u Jazbinama gradnje sa zidovima, dakle kuće javljaju već polovinom VII vijeka. U načinu gradnje u Jazbinama se jedino moglo uočiti, da ranije nastambe imaju skelet od tanjeg kolja. Malo kasnije se javljaju mjesto kolja stubovi većeg dijametra koji svakako pretpostavljaju nešto čvršće konstrukcije. Isto tako su neke kasnije nastambe duže od ranijih (objekti 27 i 30). Međutim to vrijedi samo za poneke primjere, a ne pretpostavlja pravilo.

Do sada nađeni ukopani objekti u Mušićima i Jazbinama su kružne i ovalne osnove, ali nalaz četverokutne zgrade u Mušićima pokazuje da je već odmah po doseljavanju Slavena bila zastupljena i četverokutna zgrada. Nažalost za njenu rekonstrukciju nemamo dovoljno elemenata što smo već napomenuli.

19 Jazbine: poluzemunica 50 — *Grubenhau* 50

Istraživači ove vrste objekata i inače podvlače da njihova rekonstrukcija zida i krova ostaje hipotetična, jer su nam od ovih objekata skoro uvijek sačuvane samo osnovne. Stoga rekonstrukcije (sl. 12 a, b) mogu imati nekad i više rešenja. Rekonstrukcije koje su date na osnovu dugotrajnih istraživanja objekata sličnih našima, mogu se svakako primijeniti i na naše poluzemunice.

Već smo napomenuli, da kod najstarijih oblika nastambi u Mušićima nisu nađeni tragovi stubova niti lijepa, po čemu se može suditi da nisu imale zidova i da spadaju u tip koliba. Pretpostavlja se da je gornja konstrukcija nad više kružnom osnovom imala oblik konusnog krova, a sastojala se od snopova granja ili drugih biljnih materija čvrsto vezanih među sobom. Granje je činilo zid od prosječno 30 cm debljine. Kod većeg broja ovalnih jama krov je bio na dvije vode koji je lakše bilo postaviti i od istih takvih biljnih materija.⁴⁴ Za ognjišta moramo pretpostaviti da su bila van koliba, jedino u kolibi 3 nađena je jama koja bi mogla predstavljati jamu za vatrište.

Ima indicija da su u VIII i IX vijeku na ruševinama rimskih zgrada u Mušićima izgrađene nadzemne zgrade sa zidom od pletera i lijepa. Za rekonstrukcije nažalost nedostaju elementi što je već spomenuto. Znači i na slavenskim nekim naseljima u VIII i IX vijeku, dakle u kasnijem periodu, nadzemne zgrade zamjenjuju primitivnije ukopane slično kao i u neolitskim naseljima, Nebu kod Travnika i u Lisičićima kod Konjica.

U drugom slavenskom naselju u Jazbinama pojavljuje se već razvijen oblik kuće. U ovom naselju preovlađuju ovalni oblici nastambi, slično kao i u nalazištima u praistoriji. Ovalne su jame bile praktičnije od kružnih, one su se kao i četverokutne lakše mogle podijeliti na prostorije ili dodavanjem povećati.

20 Jazbine: poluzemunica 23 — *Grubenhaus* 23

Kao ostatke zidne konstrukcije nalazimo kod starijih nastambi dva reda tanjeg kolja a u jamama komade lijepa sa otiskom granja. Znači da su zidovi bili od pletera oblijepljenog lijepom. Kod ponekih prehistorijskih objekata koji su imali ovakav dvostruki red kolja, prostor između vanjskih površina od lijepa bio je popunjen zemljom. I ti zidovi su prosječno 30 cm debljine. Već koncem VII vijeka u Jazbinama se oko jama pojavljuje jedan red stubova koji sada imaju veći dijametar i čine jači kostur zida. Zidovi od pletera i lijepa su jako česti i javljaju se u svim kulturama.⁴⁵

Na ovaj zid se naslanjala konstrukcija krova od koje nam se nije sačuvao trag. Smatra se da je krov kod više kružno oblikovanih poluzemunica bio plitkog konusnog oblika, na vrhu otvoren. Krov se naslanjao i na centralni stub, čiji nam se trag u Jazbinama sačuvao samo u poluzemunici 21. Da su ovakve konstrukcije kuća bile česte, svjedoče i modeli takvih kuća koji su nam se sačuvali. Najbliži našim više kružnim nastambama i po obliku i vremenu je model nađen u Devnji u Bugarskoj.⁴⁶ Ovaj kameni model (sl. 13) prikazuje kružnu kuću sa konusnim krovom. Konstrukciju zida od stubova i pletera još jasnije prikazuje urna iz Store u Švedskoj koja potiče iz bronzanog doba.⁴⁷ Oblik ove urne je četvrtast ali sa zaobljenim uglovima i isto konusnim krovom. Na zidu su jasno ucrtani stubovi konstrukcije.

Osim plitkog konusnog krova mogao je kod konstrukcija, čiji je skelet zida bio od tanjeg kolja, postojati i tzv. kupolasti krov. Tanji kočevi su se mogli savijati, pa su se gornji krajevi kolaca savijali prema sredini objekta i pri vrhu skupili, tako da su činili neku vrstu kupole. Na taj način su kočevi činili kostur zida kao i krova.⁴⁸

Drugačiju konstrukciju krova su zahtjevale ovalne poluzemunice čija je dužina bila veća od obične. Kod takvih objekata je lakše bilo postaviti dvoslivni krov koji se na

oba uža kraja završavao polovinom konusnog krova. Greda na koju se pri vrhu oslanjao krov, postavljena je duž duže osi poluzemunice i oslanjala se na stubove postavljene na jednom i drugom kraju. Mjesta ovih stubova u užim stranama poluzemunice nisu nađena u našim objektima, jedino na jednoj strani u poluzemnici 27, koja je većih dimenzija. Kombinacija dvoslivnog krova i konusnog se javlja i kod objekata sa više jama (tzv. *Kurvenkompleksbau*).⁴⁹

Što se tiče konstrukcije unutrašnjosti jama naših poluzemunica, osim ponegdje ognjišta nije nađeno drugih posebnih gradnji. Na dnu nije konstanovana nigdje posebno načinjena podnica kao ni kod većine sličnih prehistorijskih objekata. Ležišta su vjerovatno bila od biljnih materija prekrivena kožama. Isto tako ničim nije obilježen ni ulaz, jer nisu postojale stepenice kao i kod većine slavenskih naselja do IX vijeka u Ukrajini.⁵⁰

Po svojim karakteristikama dakle naši objekti uglavnom odgovaraju sličnim objektima koji se pojavljuju kroz vrlo dugi period od neolita do srednjeg vijeka. Međutim od istodobnih slavenskih kuća kao i ranosrednjevjekovnih u ostaloj Evropi oni se razlikuju po tome što se kod nas ovalni oblik ukopane kuće mnogo duže zadržao, i to posebno u Jazbinama. Kod Slavena i u ostaloj Evropi u ranom srednjem vijeku kružne i ovalne konstrukcije ubrzo zamjenjuju nadzemne četverouglove.⁵¹ I u Mušićima nalazimo u VIII i IX vijeku već nadzemne zgrade. Naprotiv u Jazbinama ovalne i kružne poluzemunice se kao nastambe održavaju sve do kraja života naselja. Jedino kružne zgrade na stubovima su nadzemne i pretstavljaju komplikovaniju konstrukciju. Četverokutne nadzemne zgrade nisu se mogle ustanoviti, ukoliko veliki stubovi uz objekte 27 i 30 ne pripadaju jednoj takvoj zgradi.

Nađeni objekat 50, bubrežastog oblika u Jazbinama nam najzad pokazuje da su se ove konstrukcije poluzemunica održale sve do u srednji vijek (XI—XIV) vijek). To potvrđuju i nalazi jednog manjeg probnog kovanja na slavenskom naselju u Orašićima dva kilometra sjevernije od Jazbina. Dva otkrivena objekta su takođe iz kasnijeg doba X do XII vijeka i iste su konstrukcije kao nastambe u Jazbinama. Prema tome se ove konstrukcije javljaju i u drugim naseljima uz potok Bistrik, gdje su se stanovnici intenzivno bavili preradom željezne rude. Da li nam prema tome ovi retardirani oblici poluzemunica predstavljaju čuvanje tradicije u ovim krajevima udaljenim od kulturnih centara, ili su možda uslovljeni zanimanjem stanovnika — obradom željezne rude — to mogu tek dalja istraživanja pokazati.

¹ I. Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Zabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, *Glasnik Zem. muzeja Sarajevo* 25, 1970, 45. I. Čremošnik, Ranoslavenko naselje Jazbine u Batkoviću kod Bijeljine, *Godišnjak 15*, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 13, 1977, 227.

² D. H. Dimitrov, Beitrag zur Erforschung einer altbulgarischen Wohnhütte in Nordostbulgarien, *Bulletin du Musée national de Varna* 10, 1973, 103, sl. 2.

³ A. Milčev, Po voprosa na kulturata na Slavjanite i Prablgarite v našite zemi, *Arheologija* 6/2, 1964, 5 ss.

⁴ P. I. Tretjakov, Slavjane v Prodneprovje, *Berichte über den II. Intern. Kongres für slawische Archäologie*, B. 2, Berlin 1973, 71 ss.

⁵ I. Čremošnik, *Godišnjak 15*, 1977, 289 do 290.

⁶ O. Menghin, Die Denkmäler, (Jüngere Steinzeit und Bronzezeit in Europa), *Handbuch der Archäologie* B. 2, München 1950, 108—116. — F. Schlette, Die ältesten Haus- und Siedlungsformen des Menschen, *Ethnographisch-archäologische Forschungen* 5, 1958, 40—49.

⁷ F. Schlette, o. c., 47—72.

⁸ W. U. Guyan, Einige Karten zur Verbreitung des Grubenhauses im I. nachchristlichen Jahrhundert, *Jahrbuch der schweiz. Gesellschaft für Urgeschichte* 42, 1952, 177.

⁹ W. Radimsky, M. Hoernes, *Die neolithische Station von Butmir bei Sarajevo in Bosnien I*, Wien 1895. — F. Fiala, M. Hoer-

nes, *Die neolithische Station von Butmir bei Sarajevo in Bosnien II*, Wien 1898.

¹⁰ A. Benac, *Prehistorijsko naselje Nebo i problem butmirske kulture*, Ljubljana 1952.

¹¹ A. Benac, *Neolithsko naselje u Lisičićima kod Konjica*, Djela Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine, kn. 10, 1958, 26.

¹² W. Radimsky, M. Hoernes, *Butmir I*, Fig. 7.

¹³ A. Benac, o. c., zemunica A-3.

¹⁴ A. Benac, o. c., zemunica A-4.

¹⁵ B. Stalio, *Naselje i stan neolitskog perioda, Neolit centralnog Balkana*, Beograd 1968, 81.

¹⁶ F. Fiala, M. Hoernes, *Butmir II*, 40.

¹⁷ O. Paret, *Das neue Bild der Vorgeschichte*, Stuttgart 1948, 74—80.

¹⁸ A. Benac, *Prehistorijsko naselje Nebo*, 26—27.

¹⁹ A. Benac, *Neolithsko naselje u Lisičićima*, 30.

²⁰ W. Radig, *Frühformen der Hausentwicklung in Deutschland*, Schriften des Instituts für Theorie und Geschichte der Baukunst, Berlin 1958, 26—42.

²¹ W. Gebers, *Die Grabung auf dem Bischofswärder in Bosau*, *Offa* 32, 1975, 12.

²² M. Garašanin, *Naselje i stan prvobitnog čovjeka neolitskog doba u Srbiji*, *Istorijski glasnik* 2, 1949, 52, 63. — M. Garašanin, *Problem kontinuiteta u arheologiji*, VI. kongres arheologa Jugoslavije I, Beograd 1964, 17.

²³ B. Krüger, *Dessau — Mosigkau*, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte B. 22, Berlin 1967, 32.

²⁴ I. Čremošnik, *Glasnik Zem. muzeja u Sarajevu* 25, 1970, 56.

²⁵ O. Menghin, o. c., 123.

²⁶ I. Čremošnik, o. c., 53, sl. 2, sl. 3.

²⁷ I. Čremošnik, o. c., 54, sl. 4: objekat 5.

²⁸ I. Čremošnik, o. c., 53: plan rimskog naselja, objekat K-1.

²⁹ I. Čremošnik, *Ranoslavensko naselje Jazbine*, *Godišnjak* 15, 1977, 232, 237, 244.

³⁰ I. Čremošnik, o. c., 237, 250, 251, 285.

³¹ I. Čremošnik, o. c., 235, 237, 243, 285.

³² I. Čremošnik, o. c., 231, 239, 285.

³³ W. Radig, o. c., 67, sl. 5 ab.

³⁴ I. Čremošnik, o. c., 239, 288.

³⁵ O. Menghin, o. c., 121.

³⁶ W. Radig, *Der Wohnbau im jungsteinzeitlichen Deutschland*, Mannus-Bibliothek 43, Leipzig 1930, 62, sl. 33, sl. 73.

³⁷ I. Čremošnik, o. c., 233, 290.

³⁸ I. Čremošnik, o. c., 246.

³⁹ I. Čremošnik, o. c., 251.

⁴⁰ I. Čremošnik, o. c., 251.

⁴¹ W. Radig, o. c., 14.

⁴² I. Čremošnik, o. c., 290.

⁴³ W. Radig, o. c., 51.

⁴⁴ W. Radig, *ibidem*. — O. Menghin, o. c., 122, 123.

⁴⁵ W. Radig, o. c., 40.

⁴⁶ O. Menghin, o. c., 115.

⁴⁷ D. Dimitrov, o. c., 103, sl. 2.

⁴⁸ H. Arbman, *Germanischer Wohnbau in Schweden, Haus und Hoff im nordischen Raum*, B. 1: *Haus und Hoff der Germanen in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*, Leipzig 1937, 91, sl. 89.

⁴⁹ G. Bersu, *Altheimer Wohnhäuser von Goldberg*, OA. Neresheim, Württemberg, *Germania* 21, 1937, 149, sl. 2.

⁵⁰ W. Radig, o. c., 36.

⁵¹ M. I. Ljapuškina, *Saltovo-majacke drevnosti, Materialy i issledovanija po arheologiji SSSR* 104, 1961, 191.

⁵² W. U. Guyan, o. c., 177.

DIE TYPEN DER SLAWISCHEN GRUBENHÄUSER IN NORDOSTBOSNIEN

Zusammenfassung

Die zwei ersten Funde fröslawischer Ansiedlungen in Mušići und Batković, Jugoslawien,¹ enthielten Wohngruben in rundförmiger und ovaler Form, die bei den slawischen Stämmen weniger wertreten sind. Die Wohngruben der Slawen sind meistens quadratischer Form, wengleich auch eliptische Formen in Polen, Tschechoslowakei und in der Ukraine,⁵ besonders im VI. und VII. Jahrhundert, sporadisch vorkommen. Die nächsten und meistens Analogien fanden wir in Bulgarien, besonders in Blaskovo. Es sind aber Grubenhäuser des VIII. bis IX. Jahrhundert, die man der altbulgarischen Kultur zuschreibt.²⁻³ Die Grubenhäuser in Mušići und Batković enthielten nur rein fröslawische Keramikfunde und sie erscheinen schon im VI. und VII. Jahrhundert. Die Gruppe der Slawen, angesiedelt in Batković mussten also schon früher, vielleicht in der alten Heimat in Dnieperland, oder während der Wanderung auf dem Balkan, im VI. bis VII. Jahrhundert mit den Nomadenvölkern oder Alanen und Bulgaren in Berührung gekommen sein,⁴ bei denen diese Art der Wohnstätten üblich war, und die sie übernommen haben.

Die runden und ovalen Formen der Wohngruben sind in Mittelalter weniger vertreten als die rechteckigen. Wenn man sie aber mit den Funden aus der Vorgeschichte vergleicht, so sieht man dass sie zu dieser Zeit zahlreicher waren. Sie erscheinen schon im Paläolithikum als Hütten und kommen durch alle Perioden der Vorgeschichte auf verschiedenen Orten vor.⁶ Die Grubenhäuser, bei denen das Dach schon auf einer Wand ruht, wie in Jazbine, erscheinen erst im Neolithikum. Die eingetiften Grubenhäuser waren besser vor Kälte, Wind und Sonne geschützt, und die runde und ovale Form war leichter auszuführen, daher sind sie zahlreicher zu Anfang des Neolithikums. Erst in der weiteren Entwicklung gewinnt das rechteckige Haus den Vorrang. Als der Bedarf nach mehr Raum, zur Zeit der Sippongemeinschaft aufkamm, zeigte es sich, dass das Viereckhaus durch Anreihung von viereckigen Räumen leichter zu vergrößern war.⁷ In Jazbine löste man dieses Bedürfnis so, dass man drei bis vier Grubenhäuser in Gruppen (»Nestern«) baute.

Die ovalen und runden Formen der Grubenhäuser findet man in neolithischen Funden von Bosnien in Butmir bei Sarajevo,⁹ Nebo bei Travnik¹⁰ und Lisicići bei Konjic,¹¹ in den ältesten Kulturschichten. Sie sind also die ältesten Formen die am Ende des Neolithikums die viereckige Form ablöst. Hier findet man Analogien — für runde und ovale Formen, für Gruppen von je zwei Gruben verbunden durch gemeinsamen Eingang,¹³ sowie auch für eine sogenannte »Nierenform« in Butmir.¹²

Während diese Formen in späteren prähistorischen Perioden in Bosnien ausbleiben erscheinen runde und ovale Grubenhäuser durch alle prähistorischen Perioden in Deutschland²⁰ sowie auch im frühen Mittelalter.²¹

Die runde und ovale Form der Grubenhäuser sind also nicht beschränkt auf etliche Gebiete oder Stämme, sie erscheinen auf verschiedenen Orten bei ähnlicher Lebensweise und geographisch-ökonomischen Bedingungen. Die ovale Form wie auch die eingetiften Häuser sind also keine spezifischen Erscheinungen, es sind Häusertypen die in verschiedenen Perioden und Kulturgruppen unter gleichen geologisch-ökonomischen Bedingungen ganz unabhängig voneinander erscheinen. Auf ähnlichen soziologisch-ökonomischen Entwicklungsstufen konnten ähnliche Lebensgebräuche bestehen, die dann auch gleiche Häuserformen erforderten.²² Bei den primitiven mittelalterlichen Häuserbauten hat man bemerkt, dass zwischen ihrer Form und dem Zweck dem sie dienen, ein Zusammenhang besteht, der uns wegen unserer Unkenntnis in Bezug auf die damaligen primitiven Techniken der Produktion heute noch unklar sind.²³

Alle diese Schlüsse treffen auch auf unsere eingetiften Häuser zu. Auch diese entpuppen sich als sehr wechselreiche Gebilde zu deren Bau keine bestimmten Regeln bestehen. Sie sind lebende Gebilde die sich unter dem Einfluss des Klimas, der Natur die sie umschliesst, und der Bestimmung der sie dienen, ändern.

Die ältesten Häusertypen in Mušići. In Mušići wurden zwei rundliche²⁶ und ein ovales Grubenhäuser entdeckt die keine Spuren von Pfosten einer Wand zeigten, also noch dem Typus der Hütten angehören. Bei diesen ist die Grube nur mit einem Dach bedeckt. Es konnte ein konisches oder auch ein Satteldach sein. Es wurden spärliche Spuren auch eines viereckigen Grubenhauses²⁷ entdeckt, mit zwei Feuerstellen und einer Abfallgrube ausserhalb des Hauses — eine Form, die bei den Slawen sehr häufig vorkommt. Wengleich dieses das einzig bis jetzt entdeckte viereckige Grubenhäuser ist, so muss man doch annehmen dass auch diese Form in Ostbosnien vertreten ist.

Im Schutt der römischen Villen in Mušići wurden Spuren, von Feuerstellen und Lehmewurf mit Pfostenabdrücken gefunden die auf entwickelte Häuser mit Wänden aus Flechtwerk und Lehmewurf hinweisen.²⁸ Nach den keramischen Funden gehören sie schon späteren Zeiten dem IX.—XII. Jahrhundert an.

Die Typen der Häuser in Jazbine. Von den Grubenhäusern in Jazbine werden nur Wohnobjekte besprochen. Diese unterscheiden sich von der Werkstätten durch Funde für den Hausgebrauch und feinere Keramik, sowie auch durch Feuerstellen die in- und ausserhalb vor dem Eingang der Grubenhäuser gefunden wurden. Die Feuerstellen allein können nicht immer als Beweise für die Benutzung als Wohnstätte dienen, da in einer Werkstätte für Bearbeitung des Eisenerzes auch eine Feuerstelle gefunden wurde. Da die Feuerstellen in- und ausserhalb der Grubenhäuser aus gebrannter Erde sind (mit einem Durchmesser von kaum 70 cm und einer Dicke von 7 cm), also aus sehr leicht zerstörbaren Material, darf man sich nicht wundern, dass man in manchen Wohngruben keine Feuerstellen mehr fand.

Die Grubenhäuser mit ältesten Keramikfunden aus dem VII. Jahrhundert:²⁹ Objekte 6, 7, 8, 19, 32 (Abb. 1, 2, 14, 15, 16) sind mehr rundlicher Form mit Wänden aus zwei Reihen

dünnen Pfosten mit lehmbevorfenen Flechtwerk. Die Grubenhäuser 21, 46, 47 (**Abb. 3**) aus dem Ende des VII und Anfang des VIII. Jahrhunderts³⁰ hatten Wände nur mit einer Pfostenreihe. Die waren aber dicker, daher stabiler. In dem kleinen Grubenhaus 21 hat sich auch die Spur des Zentralpfosten, der das Konusförmige Dach hielt, erhalten. Die Feuerstelle neben dem Objekt war überdacht, das zeigen die Spuren von Pfostenstellen die die Feuerstelle umkreisen ähnlich wie bei dem Objekt 1.

Die Gruppe der Grubenhäuser 15, 16, 22, 31 (**Abb. 4**) die nach dem Keramikfunden in das VIII. Jahrhundert gehören,³¹ hat sowohl eine wie auch zwei Pfostenreihen. Die Häuser 15 und 16 stehen nebeneinander und zwischen ihnen ist eine Feuerstelle: so bilden sie eine Einheit. Sie sind mehr oval und weniger tief eingegraben.

Ende des VIII. Jahrhundert gehören die Objekte 23, 24, 25, 1, 3 an 32 (**Abb. 5, 6, 7, 18, 20**). Im Grubenhaus 23 und 24 sind noch die Feuerstellen erhalten. Ganz neben dem Objekt 24 ist eine kleine Grube 25 die sicher als Arbeitsstelle diente. Das Grubenhaus 1 hat ausser den zwei dünnen Pfostenreihen noch je zwei grössere Pfosten auf östlicher und westlicher Seite, die schief gestellt waren und als Stützen dienten.

Am Ende des VIII. Jahrhundert gehört auch das grosse Grubenhaus 27 an (**Abb. 8**), das eine längere Lebenszeit hatte als die anderen Objekte.³⁴ Nach der erhaltenen Feuerstelle, aus der zweiten Phase ihres Bestehens, die schon auf einer dicken Kulturschicht lag, konnte man feststellen, dass die ältere kleine Grube in der zweiten Phase vergrössert wurde. Es bleibt aber ungewiss wozu die Reihe sehr dicker Säulen auf der Nord- und Westseite dieses wie auch das östlicher gelegenen Grubenhauses 30 dienten. Sie konnten das Dach eines bedeckten offenen Vorraumes (Laube) tragen. Solche Lauben erscheinen auch bei den prähistorischen Häusern.³⁵ Weniger wahrscheinlich ist, dass diese Säulenreihe einem späteren viereckigen auf der Erde stehenden Pfostenbaues angehört, das man öfters auf prähistorischen Lokalitäten findet.³⁶

Der ersten Hälfte des IX. Jahrhunderts gehören die Objekte 30 und 38 an (**Abb. 9, 10, 17**).³⁸ Das Objekt 38 besteht aus zwei Grubenhäusern ähnlich gelegen wie auch die Gruppe 15—16. Das Grubenhaus 30 ist neben dem Grubenhaus 27 das längste ovale Haus der Siedlung. Es war auf einer Seite verbunden mit einem weniger eingetieften Objekt 29 das scheinbar eine Werkstätte war.

Der Form nach — die man als »Nierenform« bezeichnet — ist das Objekt 50 interessant (**Abb. 11, 17**).³⁹ Nach Funden feiner Keramik musste es eine Wohnstätte sein, die dem XII. bis XIV. Jahrhundert angehört. Die gleiche Form erscheint in Butmir und in Deutschland im Neolithikum bei den Bandkeramikern und diente auch als Wohnstätte.⁴⁰

In Jazbine wurde nur ein nichteingetieftes rundes Pfostenhaus mit mehreren Umbauten gefunden, das aber schon in der Publikation von Jazbine ausführlich behandelt wurde.⁴¹

Schlussfolgerung. Die Grubenhäuser aus Jazbine finden also ihre Analogien, der Form und der Grösse nach, schon in den frühesten prähistorischen Perioden,⁴² und sind danach keine besonderen Erscheinungen. Die Wohnstätten haben aber in Jazbine immer nur einen Raum, derweilen in der Vorgeschichte auch mehrräumige sogenannte »Kurvenkomplexbauten« erscheinen.⁴³ Dieser Bauart könnte man in Jazbine nur das Objekt 43 (Werkstätte) zuschreiben. Wie auch bei den prähistorischen Grubenhäusern kann man auch für unsere Typen keine bestimmte Entwicklung feststellen. Die Typen mit ein- und zweireihigen Pfosten erscheinen nebeneinander. Nur sind die Pfosten der älteren Bauten dünner (sie sind auch tiefer eingegraben), der späteren dicker und stabiler. Man bemerkt auch später bei manchen Objekten eine Vergrösserung der Dimensionen wie auch einen komplizierteren Aufbau (Objekt 27 und 30).

Nach den Rekonstruktionen analogen prähistorischen Objekte, die man als hypotetisch ansieht da uns die Wände nicht erhalten sind, kann man auch für die älteren Gruben aus Mušići annehmen dass sie nur eine Überdachung hatten,⁴⁴ ein Konus- oder Satteldach (**Abb. 12 a b**). Die späteren Grubenhäuser in Jazbine haben schon eine Wand aus lehmbevorfenen Flechtwerk⁴⁵ die ein Konusdach oder Kuppeldach tragen konnte. Bei den längeren ovalen Grubenhäusern konnte es auch ein Satteldach geben. Eine Rekonstruktion solcher Häuser zeigt uns das Steinmodell aus Devnja (**Abb. 13**) in Bulgarien.⁴⁶

Im Inneren der Grubenhäuser sind uns ausser den Feuerstellen keine Details erhalten. Auch der Eingang war nicht durch Stufen markiert wie auch in den meisten slawischen Grubenhäuser bis zum IX. Jahrhundert in der Ukraine.⁵⁰

Runde und ovale Grubenhäuser erschienen in Europa bis zu dem frühen Mittelalter. Unsere Grubenhäuser aber zeigen eine viel längere Lebenszeit, den sie erscheinen in Jazbine

(Objekt 50), Ostojčevo und um den Bach Bistrik bis ins XIV. Jahrhundert, derweil sie in Europa schon im Frühmittelalter durch viereckige abgelöst werden.⁵¹ Ob man diese lange Lebensdauer den sehr gepflegten Traditionen in diese abgelegenen Gegenden zuschreiben muss, oder sind diese Formen bedingt durch die Beschäftigung (die Bearbeitung des Eisenerzes) dieser Bewohner, werden erst weitere Untersuchungen zeigen.